

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ПОЛЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Державно-управлінські студії, №12, 2019

УДК. 351.071

ЛАХИЖА М. І.,

*доктор наук з державного управління, професор,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
ORCID: 0000-0001-8676-4578*

РИНОК ПРАЦІ В УМОВАХ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ПОЛЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз польської історіографії ринку праці в умовах посткомуністичної трансформації. Виділено етапи розвитку ринку праці в Польщі відповідно до періодів державного розвитку, починаючи з 1918 року. Відзначено, що з методологічної точки зору на польських вчених активно впливає оцінка польських реформ, зокрема, проблеми безробіття, соціального захисту тощо, здійснена їх архітекторами - Л. Бальцеровичем (неоліберальний підхід) та Г. Колодко (прагматичний підхід). Дискусія щодо переваг неоліберального чи прагматичного підходів до ринку праці в період посткомуністичної трансформації, міри врахування економічних та соціальних завдань, факторів впливу на ринок праці та його перспективи триває й досі.*

Показано роль Головної бібліотеки праці та соціального забезпечення та інших інституцій, які забезпечують бібліографічний та науковий супровід розвитку ринку праці.

Охарактеризовано вузлові проблеми ринку праці, що вивчаються у Польщі: визначення ролі держави у процесі його регулювання, регіональний розвиток, врахування особливостей працевлаштування молоді та жінок тощо.

Окремо охарактеризовано праці польських вчених щодо вивчення ролі Європейського Союзу у вирішенні проблем на ринку праці в Польщі, поглиблення процесів трудової міграції, зростання необхідності забезпечення еластичності ринку праці тощо.

***Ключові слова:** Історіографія, ринок праці, посткомуністична трансформація, Польща*

M. LAKHIZHA,

*Doctor of Science in Public Administration, Professor, Institute for Training
of Public Employment Service of Ukraine,*

*Professor at the Department of Public Administration and Administration
ORCID: 0000-0001-8676-4578*

LABOR MARKET IN THE CONDITIONS OF POST-COMMUNIST TRANSFORMATION: POLISH HISTORIOGRAPHY

***Abstract.** The article analyzes the Polish historiography of the labor market in the post-communist transformation. The stages of development of the labor market in Poland in accordance with the periods of state development since 1918 are highlighted. It is noted that from a methodological point of view, Polish scholars are actively influenced by the assessment of Polish reforms, in particular, unemployment, social protection, etc., made by their architects - L. Balcerowicz (neoliberal approach) and G. Kolodko (pragmatic approach). The debate on the benefits of neoliberal or pragmatic approaches to the labor market in the post-communist transformation, the extent to which economic and social challenges, factors influencing the labor market and its prospects are taken into account, continues to this day.*

The role of the Main Library of Labor and Social Security and other institutions that provide bibliographic and scientific support for the development of the labor market is shown.

The key problems of the labor market studied in Poland are described: determining the role of the state in the process of its regulation, regional development, taking into account the peculiarities of youth and women's employment, etc.

The works of Polish scientists to study the role of the European Union in solving problems in the labor market in Poland, deepening labor migration, the growing need to ensure the elasticity of the labor market and more are described separately.

***Key words:** Historiography, labor market, post-communist transformation, Poland*

Постановка проблеми. Посткомуністична трансформація, що відбувається в умовах глобалізації та інформатизації, охоплює всі сфери життя, змінюючи їх та формуючи і радикально впливаючи на ринок праці.

На початок 1990-х років за економічними показниками індустріальна Україна переважала Польщу, яка переживала економічний колапс. Через 30 років згідно з класифікацією Агентства FTSE Russell Польщу було прийнято в коло 25 найрозвиненіших країн світу. Економіка Польщі уникла олігархічної моделі розвитку, а її ВВП майже в 5 раз переважає ВВП України: за даними МВФ за 2019 рік за розміром в доларах США ВВП Польща займала 22 місце в світі (586 млрд. дол.), а Україна – 58 місце (124,6 млрд. дол.) - (1281 млрд. дол. та 408 млрд. дол. відповідно за паритетом купівельної спроможності). У 2019 році рівень безробіття у Польщі склав 5,1 %, що було найнижчим показником за 30 років (в Україні – 8,6%).

Проте Польща пройшла тяжкий шлях посткомуністичних реформ, що починався з «шокової терапії» і супроводжувався значними соціальними втратами та пошуками оптимальних варіантів розвитку, включаючи й

становлення ринку праці. Вражає амплітуда рівня безробіття у Польщі, який протягом тривалого часу був одним з найвищих у Європі, а у 2019 році – вже найнижчим серед країн Європейського Союзу, що свідчить про успішну діяльність держави на ринку праці.

Розглядаючи регулювання ринку праці як управлінську проблему, яка включає в себе як економічні, так і технологічні, демографічні, політичні та інші фактори, доцільно звернути увагу на її широту та складність і адекватне відображення у працях польських вчених. Регулювання ринку праці в Польщі набуває нової актуальності у зв'язку з проблемами, що виникають внаслідок демографічних, економічних, соціальних та інших факторів.

Мета даної наукової розвідки є виявлення, узагальнення, аналіз та систематизація напрацювань польських вчених з питань формування та розвитку ринку праці у Республіці Польща в період посткомуністичної трансформації та введення їх у науковий обіг в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу, яка надається проблематиці ринку праці як українськими, так і польськими авторами. Українськими вченими ґрунтовно вивчається теорія транзитивного ринку праці та його практика в Україні. З точки зору науки державного управління проблематику ринку праці вивчали О. Алексеєва, А. Батюк, О. Бордакова, В. Дружиніна, О. Жадан, А. Іванченко, А. Калина, В. Мороз, О. Петроє, Н. Савченко, В. Сичова та інші. Сучасні проблеми ринку праці і зайнятості та інші питання функціонування ринку праці неодноразово були предметом обговорення на наукових заходах, наприклад, в Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості України [1], і висвітлювалися у публікаціях викладачів інституту (О. Боков, П. Ворона, М. Джаман, Н. Діденко, К. Дубич, С. Єгоричева, С. Калініна, С. Кожем'якіна, Ю. Маршавін, К. Міщенко та інші), зокрема, у періодичних виданнях інституту, журналах «Ринок праці та зайнятість населення», «Державно-управлінські студії», «Економіка і держава» (серії «Державне управління» та «Політологія»); «Філософія публічного управління».

Польський ринок праці в останні роки став особливо привабливим для українців, тому ЗМІ як України, так і Польщі містять багато інформації щодо особливостей польського ринку праці, порівняння його з українським, німецьким та іншими тощо, що свідчить про актуальність проблеми.

Проте лише окремі аспекти розвитку польського ринку праці вивчали українські вчені (О. Голубник, Ю. Гуменюк, М. Карлін, С. Когут). Узагальнення досліджень польських авторів з питань організації ринку праці досі не проводилося, хоча систематизація та аналіз цих публікацій можуть бути корисними для розуміння специфіки успішної посткомуністичної трансформації в Польщі та вивчення і використання її досвіду.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння підходів польських вчених до проблематики ринку праці важливо відзначити, що з методологічної точки зору на них активно впливає оцінка польських реформ, зокрема, проблеми безробіття, соціального захисту тощо, здійснена їх архітекторами - Л. Бальцеровичем (неоліберальний підхід) та Г. Колодко (прагматичний підхід).

Дискусія щодо переваг неоліберального чи прагматичного підходів до ринку праці в період посткомуністичної трансформації, міри врахування економічних та соціальних завдань, факторів впливу на ринок праці та його перспективи триває й досі.

Г. Колодко неодноразово відзначав необхідність соціалізації державної політики, критикуючи неолібералізм та високий рівень безробіття в Польщі [2]. Такий критичний підхід зустрічається і в інших авторів. Наприклад, Р. Вос у публікації 2015 року «Наша гетакомба (1990 р.), чи як з'явилося безробіття» [3] вказує на складність реформ, які призвели до ліквідації великих підприємств та безробіття (з практично 0 до 6,1%), що фактично вийшло з під контролю, водночас створивши умови для розвитку середнього та дрібного бізнесу, що в сьогоднішній Польщі вважається перевагою, та «дренажу мізків».

Статистичні дані щодо ситуації на ринку праці в Польщі публікуються Головним управлінням статистики та Міністерством праці і соціальної політики (Główny Urząd Statystyczny oraz Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej) (з 2015 року - Міністерство Родини, Праці та Соціальної політики - Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej). Важливими є офіційні статистичні щорічники, а також звіти та інші публікації громадських інституцій. Значний матеріал для дослідження ринку праці, зокрема, його еластичності, міститься й на порталі «RYNEKPRACY.PL» [4].

Суттєве значення для дослідників ринку праці в Польщі має концентрація відповідних джерел та літератури у фондах Головної бібліотеки праці та соціального забезпечення, яка функціонує з 1918 року, будучи сьгодні самостійним структурним підрозділом Міністерства Родини, Праці та Соціальної політики. З 1962 року зніційовано видання щорічника Бібліографії економічних та суспільних публікацій (1962-2019 роки); з 1993 року публікується щорічник аналізу зарубіжних статей (англо-франко-німецькомовних); з 1974 року публікується тижневик огляду статей «Родина, праця, соціальна політика»; з 1973 року видається місячник огляду наукових напрацювань. Ці публікації в наші дні є доступними в електронній формі на порталі бібліотеки. Дослідник може скористуватися й електронним каталогом бібліотеки [5]

Крім того, періодично видаються огляди літератури з різних питань ринку праці. Наприклад, видано кілька цікавих оглядів літератури щодо нетипових форм зайнятості та організації праці – (1990-2000 роки) [6], (2001-2005 роки) [7].

Дослідження політики держави на ринку праці активно проводять вчені Державної школи публічної адміністрації [8]. Сайт школи містить каталог публікацій, бібліотеку видань та іншу, корисну для дослідників ринку праці інформацію.

Традиційно для Польщі потужними є профспілки та організації роботодавців (Конфедерація польських роботодавців та Польська конфедерація приватних роботодавців), які підтримують наукові дослідження та виступають їх замовниками.

Аналізуючи ринок праці Польщі, необхідно пам'ятати про його історичний аспект. Важливо відзначити, що в Польщі проблематика ринку праці, передусім з точки зору вивчення безробіття завжди була популярною і неодноразово здійснювалися узагальнення бібліографії питання. Перші відомі нам бібліографічні публікації відносяться до 1957-1958 років (Я. Кохановський, К. Млонек, Ц. Мушальський, Л. Собчак) [9; 10]

В часи Народної Польщі вивчалися першочергово проблеми робітничого руху та еміграції (М. Долецька, М. Кабай, Е. Колодзей, З. Ландау, Д. Рачкевич, Я. Томашевський, М. Чехоцинська, Х. Яновська).

У сучасній польській історіографії ринок праці у 1918-1939 роках розглядався в першу чергу з огляду на стан безробіття та діяльність публічних служб зайнятості (П. Грата, Е. Слабінська, К. Хилак)

Загальний огляд стану безробіття у Польщі в період Другої Речі Посполитої, Народної Польщі та Третьої Речі Посполитої (1918-2018 роках) здійснено у статті А. Ярош-Нойшевської [11]. На думку автора, безробіття в Польщі протягом усього періоду було наслідком як історичних умов, так і економічних та соціальних змін: у міжвоєнний період безробіття було результатом післявоєнного буму народжуваності, відсталості економічної структури держави та великої економічної кризи; після Другої світової війни Польща опинилася в блоці комуністичних держав, а комуністична ідеологія передбачала ліквідацію безробіття та реалізацію політики повної зайнятості, що призвело до прихованого безробіття; після 1989 року знову з'явилося законодавчо санкціоноване безробіття, що було наслідком повернення до ринкової економіки. За допомогою Європейського Союзу та внаслідок здійснення державних програм на ринку праці безробіття стало значно м'якшим.

У період кризи 1980-х років у Польщі приховане безробіття було значним, проявлялося переважно у вигляді неповної зайнятості, розглядалося в програмах демократичної опозиції і як явище вперше було охарактеризовано як «парадокси повної зайнятості в Польщі» у 1990 році у публікації першого дослідника безробіття у Польщі 80-х років Я. Новіцького [12], який вважав, що у 1985 році безробіття сягало половини формально зайнятих, що стало однією з причин активності польських робітників в останні роки соціалістичного режиму та в трансформаційний період. А. Кржетовська [13], А. Ягодзинський та інші відзначають неврівноваженість польського ринку праці у 1989 році у всіх його проявах: територіальним, за статтю, за галузями, за кваліфікацією тощо.

Поряд із безробіттям з'явилося й нове явище – незареєстрована зайнятість, яке теж суттєво впливало на формування ринку праці.

Після 1989 року польськими вченими сучасний ринок праці вивчається як складний феномен, що відображає державне регулювання ринкової економіки. Серед досліджень ринку праці перших років посткомуністичної трансформації варто виділити публікації С. Дзецельської-Махніковської (Інститут соціології Лодзьського університету), А. Гребенди та Я. Водзь (Варшавський університет), Г. Горлаха, К. Чекай, М. Лежняка (Катовіце).

Бібліографічне узагальнення напрацювань польських авторів, починаючи з 1918 року, було видано у 1996 році за редакції В. Моравського та Б. Маранди-Порєбської. Вивчення соціальних проблем проаналізовано у розділі під авторством З. Гродек-Мільчарек [14].

У 1999 році опубліковано монографію К. Млонек, присвячену характеристиці безробіття в Польщі у світлі досліджень польських вчених [15].

Важливим пунктом досліджень безробіття стало видання у 1999 році у серії «Бібліотека соціального працівника» монографії Т. Борковського та А. Марцинковського «Соціологія безробіття» [16].

Автори упорядкували матеріал за трьома критеріями: показуючи наступність інтересів соціологів, які вивчають безробіття; представляючи складний характер безробіття, його багатоформатність та різні наслідки залежно від навколишнього середовища; показуючи сучасні способи боротьби з безробіттям - найважливіші елементи державних програм. Автори дають власне визначення безробіття та його видів, вказують на завдання соціології безробіття, традиції дослідження з методологічної точки зору.

Роль соціології та інших наук у вивченні праці та безробіття вивчає також К. Дрела, спираючись на публікації таких авторів, як Т. Борковський, Я. Водзь, А. Карвінська, У. Квятковський, Л. Міс, М. Ночка, В. Ратунський, В. Урбанік, М. Чулко-Скочний та інші [17]. Оглядовий характер мають посібник А. Поташинської [18], стаття Л. Міса 2018 року, присвячена аналізу досліджень польських соціологів за останні тридцять років [19] та низка інших статей

Необхідно також звернути увагу на прагнення польських вчених здійснити порівняння ринку праці та безробіття в Польщі та інших країнах світу. Наприклад, таке порівняння здійснює П. Щесняк у публікації 2012 року, вказуючи, що за результатами вимірів 1998-2002 років Польща знаходилася за рівнем безробіття на 6 місці у світі [20].

Моделльний аналіз ринків праці різної інституціональної структури здійснено працівниками Інституту Структурних Досліджень та Головної Торгової Школи (Варшава) у 2018 році [21]. Порівняльний аналіз інструментів ринку праці Польщі та окремих країн ЄС (Велика Британія, Швеція, Німеччина, Іспанія та Болгарія) здійснено викладачами Головної Торгової Школи у Варшаві (П. Бледовський, З. Вишневський, П. Кубіцький, М. Мошинський, М. Федорчук та інші).

Увага польських соціологів сконцентровується також на проблемах регіонального ринку праці, дослідженні статусу, положення та почуттів безробітних тощо (М. Орловська у монографії 2007 року) [22], аналізі негативного психологічного впливу безробіття (Г. Конрад) [23], взаємоз'язку політики та економіки [24] тощо.

Окремо слід відзначити помітне зростання уваги польських вчених до питань забезпечення еластичності ринку праці. Серед інших варто виділити публікації результатів досліджень: еластичності ринку праці Польщі та окремих країн Європи (8 посткомуністичних країн – членів ЄС – М.Л.) [25]; вивчення політики держави щодо жінок на ринку праці [26]; мобільності молодих науковців [27]; керівників [28]; творчих працівників тощо; монографії

А. Шиманської [29] та колективу авторів [30]; роботи Е. Кринської [31], а також публікації, авторами яких є Е. Бомб'як, Я. Вазовіч, З. Дах, Я. Йончик, І. Калиновська, З. Кубот, Б. Куйцут, Й. Май, А. Палечка, Б. Пузіо-Вацлавік, М. Римша, А. Хобот.

З теоретичної точки зору слід виокремити публікації М. Кнапінської, яка наголошує на значній ролі держави у формуванні сучасного ринку праці, відзначаючи, що поряд з політичною трансформацією у Польщі відбулися суттєві зміни у сприйнятті завдання держави в умовах ринкової економіки, що розвивається [32, с. 171-172]. Наслідки цих змін можна визначити в контексті масштабів зайнятості в державному секторі, поширення гнучких форм зайнятості та організації робочого часу, а також вироблення та реалізації державної політики на ринку праці. Держава впливала на ці сфери будучи роботодавцем, прямим "гравцем" на ринку праці, а також - виробляючи правові умови, стимулюючи соціальну поведінку бізнесменів тощо.

С. Міклашевський пропонує періодизацію безробіття у Польщі в період з 1991 по 2004 роки: I етап – 1991-1994 роки (різке зростання безробіття); II етап – 1995-1998 (зниження темпів зростання безробіття); III етап – 1999-2004 роки (зростання безробіття) [33, с. 21]. Дослідження Я. Мрозєка [34] яскраво свідчить, що в період з 2000 по 2007 роки рівень безробіття у Польщі значно (вдвічі) перевищував його середній показник по ЄС.

Проблеми на ринку зайнятості продовжували турбувати суспільство. Не випадково у 2009 році професор Інституту Публічних Справ Ягелонського університету О. Новороль вказував на недовіру застосування в Польщі інструментів соціальної політики протидії безробіттю [35]. Відзначалася неузгодженість та складність законодавства; нескоординованість соціальної політики різних відомств; значна кількість її суб'єктів, включаючи як державні, муніципальні, так і громадські інституції; дублювання на державному, регіональному і місцевому рівнях. Ключовою причиною наявності проблем на ринку праці названо високий рівень заполітизованості всіх рішень органів влади.

Переломним став 2008 рік оскільки економіка Польщі не зазнала спаду в час кризи. У 2007-2010 роках знизилася й кількість польських емігрантів до країн ЄС. Сьогодні показники безробіття у Польщі дещо нижчі середніх по ЄС.

В останнє десятиріччя значну увагу польських вчених викликають проблема міграції робочої сили, забезпечення навчання безробітних, впливу технологічної революції на польський ринок праці тощо. IT-сектор характеризується як найбільш привабливий та перспективний з точки зору зайнятості [36, с. 4-5]. Суттєвою залишається й потреба у зміні підходів до сприймання праці, наголошується на необхідності посилювати її суспільне сприймання як фундаментальної цінності [37].

Висновки. Виявлення, аналіз та узагальнення напрацювань польських вчених щодо розвитку ринку праці в Польщі свідчить про їх значну увагу до даної проблематики.

Ринок праці розглядається як невід'ємна частина ринкової економіки, тісно пов'язана з розвитком і самодостатністю національної економіки та

зарубіжним ринком праці. Вивчається широке коло проблем, серед яких варто виділити: теоретичні аспекти дій держави на ринку праці, регіональні ринки праці, трудова міграція, забезпечення еластичності ринку праці.

Важливим для дослідника є можливість скористатися матеріалами Головної бібліотеки праці та соціального забезпечення та інших інституцій, які забезпечують бібліографічний та науковий супровід розвитку ринку праці.

Список використаних джерел

1. Макроекономічні умови забезпечення розвитку ринку праці та зайнятості : збірник матеріалів круглого столу (16 травня 2019 р., м. Київ) / За заг. ред. С.М. Кожем'якіної. – К. : ІПК ДСЗУ, 2019. – 76 с.
2. «Реформи — інструмент, а не самоцель». Г. Колодко. Бизнес, № 39, 29.09.2014 г.
3. Wos R. Nasza hekatomba roku 1990, czyli jak powstalo bezrobotcie. *Gazeta Prawna*. 6.03.2015.
4. Rynek pracy.pl. URL: <https://rynekpracy.pl/kategorie/elastyczny-rynek-pracy>
5. Główna Biblioteka Pracy i Zabezpieczenia Społecznego. URL: <https://www.gbpizs.gov.pl/>
6. Nietypowe formy zatrudnienia i organizacji pracy. 1990-2000 (*literature polska I obca w wyborze*). Oprac. A. Radwanska. Warszawa. 2001. 100 s.
7. Nietypowe formy zatrudnienia i organizacji pracy. 2001-2005 (*literature polska I obca w wyborze*). Oprac. A. Radwanska. Warszawa. 2006. 129 s.
8. Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Prezidenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego. URL: <http://ksap.gov.pl/ksap/ksap/misja-i-dzialalnosc-ksap>
9. Mlonek K., Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań, *Warszawa 1999*.
10. Kochanowski J. Rewolucja międzypazdziernikowa polska 1956-1957. *Znak Horyzont*. 2017. 448 s.
11. Jarosz-Nojszewska A. Bezrobocie w Polsce w latach 1918-2018/<https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/czasopisma/kwartalnik/Documents/Bezrobocie%20w%20Polsce%20w%20latach%201918%E2%80%932018.pdf>
12. Nowicki J. Paradoxy pełnego zatrudnienia w Polsce, *Warszawa. 1990*. 150 s.
13. Krzętowska A., Jagodziński A. Rynek pracy w Polsce w okresie transformacji – szanse i zagrożenia. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, t. XXIII, 2016. S. 9- 18*
14. Bibliografia historii gospodarczej Drugiej Rzeczypospolitej. *Pod red. W/ Morawskiego, B. Marandy-Porebskiej. Warszawa. 1996. 173 s.*
15. Mlonek K. Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań. *Krajowy Urząd Pracy. Warszawa. 1999. 195 s.*
16. Borkowski T., Marcinkowski A. Socjologia bezrobocia. Katowice. Wydawnictwo Śląsk. 1999. 243 S.

17. Drela K. Socjologia i inne nauki o pracy i bezrobociu – część II. URL: https://www.zpsb.pl/wp-content/uploads/2016/01/karolina_drela_fir_1-2015.pdf
18. Potasińska A. Bezrobocie z perspektywy socjologicznej : skrypt dla studentów. *Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, 2014. 87 s.
19. Mis L. Badania problemów społecznych w polskiej socjologii w ostatnich trzydziestu latach. *Zeszyty pracy socialnej*. 2018. Nr. 3. S. 251-261 URL: https://www.researchgate.net/publication/333313608_Badania_problemov_spoecznych_w_polskiej_socjologii_w_ostatnich_trzydziestu_latach
20. Szcześniak P. Struktura i determinanty bezrobocia w krajach rozwijających się *Nr 5 (2012): Refleksje (wiosna - lato)*. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/r/article/view/8890>
21. Bukowski M., Kowal P., Lewandowski P. Modelowa analiza rynków pracy o różnej strukturze instytucjonalnej. *Warszawa*. 148 s. https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/07/IBS_Report_06_2011_pl.pdf
22. Orłowska M. Przymus bezczynności : studium pedagogiczno-społeczne czasu wolnego bezrobotnych. *Warszawa : Wydawnictwo APS' 2007*. 341 s.
23. Konrad H. Psychospołeczne implikacje bezrobocia. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, 2016, nr 2, s. 110-121.
24. Problemy społeczne w grze politycznej : współczesne zagrożenia społeczne : diagnoza i przeciwdziałanie. Pod red. J. Królikowskiej. *Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego*, cop. 2006. 396 s.
25. Lewandowski P., Kołoch G., Regulski A. Elastyczność rynków dóbr i pracy w Polsce na tle wybranych krajów europejskich. *Fundacja Naukowa Instytut Badań Strukturalnych. Warszawa*. 59 s.
26. Wilgatek M. Kierunki działań państwa wobec kobiet na rynku pracy. *Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UW dr hab. Izabeli Malinowskiej. Warszawa*. 2012. 421 s.
27. Mobilność młodych polskich naukowców. *Raport z badania. Wrzesień. 2008*. 44 s.
28. Rynek pracy kierowców w Polsce. PWC. *Raport przygotowany na zlecenie i wykonany we współpracy ze Związkiem Pracodawców „Transport i Logistyka Polska” 2016*. 72 s.
29. Szymańska A. Instytucjonalne uwarunkowania elastyczności rynku pracy w krajach OECD. *Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk*. 2013. 258 s.
30. Elastyczny rynek pracy i bezpieczeństwo socjalne. Flexicurity po polsku?. *Marek Rymśza (red.) Instytut Spraw Publicznych, Warszawa*, 2005. 203 s.
31. Kryńska E. Elastyczność zatrudnienia na polskim rynku pracy. *Miesięcznik "Polityka Społeczna" 11-12/2007*. S. 1-8
32. Knapinska M. Zmiana roli państwa na polskim rynku pracy w okresie transformacji ustrojowej – wybrane aspekty. *Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania. Nr.40. T. 1. S. 171-183*

33. Miklaszewski S. Przemiany na polskim rynku pracy po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie Nr 721. 2006/ s. 19-35

34. Mrozek J. Bezrobocie w Polsce po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Olsztyn. 2015. 32 s. URL: http://www.uwm.edu.pl/wne/katedry/kmakro/files/mrozek_j.pdf

35. Noworol O. Niespojność stosowanych w Polsce instrumentów polityki społecznej w sferze ograniczania bezrobocia. *Zarządzanie publiczne* 5/2009. Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. S. 17-31

36. Rynek pracy, edukacja, kompetencje Aktualne trendy i wyniki badań. Luty 2019. Raport opracowany przez: Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o. o. Warszawa. 2019. 38 s.

37. Rynek pracy w Polsce. Oto, co należy zmienić. URL: <https://www.money.pl/gospodarka/rynek-pracy-w-polsce-oto-co-nalezy-zmienic-6427213243278977a.html>

REFERENCES:

1. Makroekonomiczni umovy zabezpečennia rozvytku rynku pratsi ta zainiatosti : zbirnyk materialiv kruhloho stolu (16 travnia 2019 r., m. Kyiv) (2019)/ Za zah. red. S.M. Kozhemiakinoi. – K. : IPK DSZU– 76 s.

2. «Реформы — ynstrument, a ne samotsel» (2014). H. Kolodko. Byznes, № 39, 29.09.2014 h.

3. Wos R. (2015). Nasza hekatomba roku 1990, czyli jak powstało bezrobocie. Gazeta Prawna.

4. Rynek pracy.pl. URL: <https://rynekpracy.pl/kategorie/elastyczny-rynek-pracy>

5. Główna Biblioteka Pracy i Zabezpieczenia Społecznego. URL: <https://www.gbpizs.gov.pl/>

6. Nietypowe formy zatrudnienia i organizacji pracy. 1990-2000 (literature polska I obca w wyborze). (2001) Oprac. A. Radwanska. Warszawa

7. Nietypowe formy zatrudnienia i organizacji pracy. 2001-2005 (literature polska I obca w wyborze). (2006). Oprac. A. Radwanska. Warszawa. 129 s.

8. Krajowa Szkoła Administracji Publicznej im. Prezidenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego. URL: <http://ksap.gov.pl/ksap/ksap/misja-i-dzialalnosc-ksap>

9. Mlonek K., (1999) Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań, Warszawa 10. Kochanowski J. Rewolucja międzypazdziernikowa polska 1956-1957. Znak Horyzont. 2017. 448 s.

11. Jarosz-Nojszewska A. Bezrobocie w Polsce w latach 1918-2018/<https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/czasopisma/kwartalnik/Documents/Bezrobocie%20w%20Polsce%20w%20latach%201918%E2%80%932018.pdf>

12. Nowicki J. (1990). Paradoksy pełnego zatrudnienia w Polsce, Warszawa. 150 s.

13. Krzętowska A., Jagodziński A. (2016) Rynek pracy w Polsce w okresie transformacji – szanse i zagrożenia. Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, t. XXIII, S. 9- 18

14. Bibliografia historii gospodarczej Drugiej Rzeczypospolitej. (1996) Pod red. W/ Morawskiego, B. Marandy-Porebskiej. Warszawa. 173 s.
15. Mlonek K. Bezrobocie w Polsce w XX wieku w świetle badań. (1999). Krajowy Urząd Pracy. Warszawa. 195 s.
16. Borkowski T., Marcinkowski A. (1999). Socjologia bezrobocia. Katowice. Wydawnictwo Śląsk. 243 S.
17. Dreła K. Socjologia i inne nauki o pracy i bezrobociu – część II. (2016) URL: https://www.zpsb.pl/wp-content/uploads/2016/01/karolina_drela_fir_1-2015.pdf
18. Potasińska A. Bezrobocie z perspektywy socjologicznej : skrypt dla studentów. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2014. 87 s.
19. Mis L. Badania problemów społecznych w polskiej socjologii w ostatnich trzydziestu latach. Zeszyty pracy socialnej. 2018. Nr. 3. S. 251-261 URL: https://www.researchgate.net/publication/333313608_Badania_problemov_spoecznych_w_polskiej_socjologii_w_ostatnich_trzydziestu_latach
20. Szcześniak P. (2012) Struktura i determinanty bezrobocia w krajach rozwijających się Nr 5 Refleksje (wiosna - lato). <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/r/article/view/8890>
21. Bukowski M., Kowal P., (2016). Lewandowski P. Modelowa analiza rynków pracy o różnej strukturze instytucjonalnej. Warszawa. 148 s. https://ibs.org.pl/app/uploads/2016/07/IBS_Report_06_2011_pl.pdf
22. Orłowska M. Przymus bezczynności : studium pedagogiczno-społeczne czasu wolnego bezrobotnych.(2007). Warszawa: Wydawnictwo APS : Wydawnictwo Naukowe PWN. 341 s.
23. Konrad H. Psychospołeczne implikacje bezrobocia. (2016). De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności, nr 2, s. 110-121.
24. Problemy społeczne w grze politycznej: współczesne zagrożenia społeczne : diagnoza i przeciwdziałanie. (2006). Rod red. J. Królikowskiej. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, cop. 396 s.
25. Lewandowski P., Koloch G., Reguński A. Elastyczność rynków dóbr i pracy w Polsce na tle wybranych krajów europejskich. Fundacja Naukowa Instytut Badań Strukturalnych. Warszawa. 59 s.
26. Wilgatek M. Kierunki działań państwa wobec kobiet na rynku pracy.(2012). Praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. UW dr hab. Izabeli Malinowskiej. Warszawa. 421 s.
27. Mobilność młodych polskich naukowców. (2008) Raport z badania. Wrzesień. 44 s.
28. Rynek pracy kierowców w Polsce. PWC. (2016) Raport przygotowany na zlecenie i wykonany we współpracy ze Związkiem Pracodawców „Transport i Logistyka Polska” 72 s.
29. Szymańska A. Instytucjonalne uwarunkowania elastyczności rynku pracy w krajach OECD. (2013) Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk. 258 s.

30. Elastyczny rynek pracy i bezpieczeństwo socjalne. Flexicurity po polsku? (2005) Marek Rymśza (red.) Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, 203 s.
31. Kryńska E. Elastyczność zatrudnienia na polskim rynku pracy (2007). "Miesięcznik" Polityka Społeczna" 11-12/2007. S. 1-8
32. Knapinska M. Zmiana roli państwa na polskim rynku pracy w okresie transformacji ustrojowej – wybrane aspekty. Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania. Nr.40. T. 1. S. 171-183
33. Mikłaszewski S. Przemiany na polskim rynku pracy po przystąpieniu do Unii Europejskiej. (2006) Zesty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie Nr 721. s. 19-35
34. Mrozek J. Bezrobocie w Polsce po wstąpieniu do Unii Europejskiej. Olsztyn. (2015). 32 s. URL: http://www.uwm.edu.pl/wne/katedry/kmakro/files/mrozek_j.pdf.
35. Noworol O. Niespójność stosowanych w Polsce instrumentów polityki społecznej w sferze ograniczania bezrobocia. Zarządzanie Publiczne 5/2009. Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. S. 17-31
36. Rynek pracy, edukacja, kompetencje Aktualne trendy i wyniki badań. Luty 2019. Raport opracowany przez: Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o. o. Warszawa. 38 s.
37. Rynek pracy w Polsce. Oto, co należy zmienić. URL: <https://www.money.pl/gospodarka/rynek-pracy-w-polsce-oto-co-nalezy-zmienic-6427213243278977a.html>.